

Prof. dr hab. Jerzy Styka
Uniwersytet Jagielloński
Instytut Filologii Klasycznej
e-mail: jerzy.styka@uj.edu.pl

Kraków. 2018. 04. 10.

Recenzja dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego dr hab. Przemysława Nehringa, prof. UMK (dotyczy starań o uzyskanie tytułu naukowego profesora nauk humanistycznych)

Dr hab. Przemysław Nehring, profesor nadzwyczajny w Katedrze Filologii Klasycznej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, jest mi dobrze znany, dzięki swojej wysokiej pozycji w badaniach naukowych związanych z literaturą i cywilizacją rzymską późnego antyku – dziedziną, której także ja poświęcam uwagę od kilkunastu lat, jest również ważną postacią w krajowych gremiach, istotnie oddziałujących na kształt klasycznej edukacji oraz badań związanych ze starożytnością grecko-rzymską.

Dorobek naukowy prof. UMK P. Nehringa jest oryginalny i posiada istotne znaczenie zarówno w dziedzinie naukowego postępu w badaniach humanistycznych a konkretnie w obszarze literatury i kultury chrześcijańskiej późnego antyku grecko-rzymskiego, jest także prof. UMK P. Nehring uczonym, który dzięki swoim projektom naukowym i publikacjom otwiera nowe przestrzenie badawcze i pozostaje przy tym w awangardzie uczonych stosujących najnowocześniejsze metody i techniki naukowych poszukiwań. Świetnie wykształcony pod kierunkiem wybitnego filologa klasycznego, prof. dr hab. Mariana Szarmacha i głęboko osadzony w tradycjach naukowych Toruńskiej Wszechnicy, korzeniami sięgającej Wileńskiej *Alma Mater*. Publikacje naukowe kandydata do tytułu profesora, jakkolwiek zasadniczo odnoszące się do jednej epoki kulturowej chrześcijańskiego późnego antyku, nie są ani monotematyczne ani nie zawężają badań dr hab. Nehringa do jakiejś wąskiej specjalności. Przeciwnie, jego dorobek publikacyjny jest bardzo urozmaicony i wykazuje wysoki profesjonalizm w obrębie kompetencji literaturoznawczych, kulturoznawczych, historycznych i filozoficzno-teologicznych – jak to powinno mieć miejsce u rasowego filologa klasycznego, który jest *par excellence* badaczem interdyscyplinarnym.

Zestawienie liczbowe osiągnięć naukowych uzyskanych po habilitacji w 2006 roku, zamieszczone w segmencie A I 1 Ankiety Oceny (publikacje w czasopismach krajowych i międzynarodowych), wykazuje **11 publikacji** wydanych w punktowanych czasopismach specjalistycznych, w tym jedno komentowane tłumaczenie części IV księgi dzieła Marka F. Kwintyliana pt. *De institutione oratoria* i jedna recenzja w języku angielskim, która ukazała się w międzynarodowym czasopiśmie *Eos*, w 2013 roku. Pozostałe prace to artykuły naukowe będące owocem studiów nad wybitnymi autorami chrześcijańskimi późnego antyku – greckimi i rzymskimi Ojcami Kościoła: św. Grzegorz z Nazjanzu, św. Jan Chryzostom, św. Hieronim, św. Augustyn i inni. Pojawia się tematyka teologiczno-moralizująca, egzegetyczno-biblijna, hagiograficzna, monastyczno-prawna, retoryczna i kulturowo-literacka. W segmencie Ankiety Oceny A I 2 (publikacje współautorskie i udział w opracowaniach zbiorowych) wykazano **9 pozycji**: dwa monograficzne opracowania książkowe tekstów źródłowych, trzy autorskie rozdziały w monografiach wieloautorskich,

dwa komentowane przekłady ze wstępem jako rozdziały w opracowaniach zbiorowych. Do wymienionych już pozycji dołączyć należy **główne osiągnięcie** w procedurze o nadanie tytułu naukowego profesora, na które składają się: **edycja monografii wieloautorskiej pt. 'Scrinium Augustini', The World of Augustine's Letters, Instrumenta Patristica et Mediaevalia, Research on the Inheritance of Early and Medieval Christianity 76, General editor: Przemysław Nehring, Associate editors: Mateusz Stróżyński & Rafał Toczko, Brepols Turnhout 2017** oraz **anglojęzyczny portal internetowy Scrinium Augustini – the World of Augustine's Letters = scrinium.umk.pl**. Ogółem liczba naukowych osiągnięć po uzyskaniu stopnia doktora habilitowanego obejmuje **20 pozycji**, w tym **trzy książkowe monografie** (jedna o zasięgu międzynarodowym). Zestawienie to należy uzupełnić o trzy publikacje popularnonaukowe, wykazane w segmencie A V 3 Ankiety Oceny, **razem 23 pozycje**. Publikacje te obrazują główne nurty badawcze w działalności naukowej dr hab. P. Nehringa po habilitacji: **a/** kontynuacja wcześniejszych badań nad literaturą wczesnochrześcijańską w kontekście tematyki etyczno-moralizatorskiej, teologicznej i monastycznej, **b/** korespondencja św. Augustyna, **c/** historiografia późnoantyczna, **d/** „humanistyka cyfrowa”.

Spśród grupy artykułów wykazanych w segmencie Ankiety Oceny A I 1 chciałbym zwrócić uwagę na dwie prace dotyczące zagadnień retorycznych i kulturowo-literackich, które mimo różnej tematyki łączy niezwykle ważna dla rozwoju piśmiennictwa chrześcijańskiego idea, naśladownictwa (oczywiście specyficznie rozumianego) wcześniejszej tradycyjnej twórczości grecko-rzymskiej (*imitatio auctorum Graecorum Romanorumque*). Pierwsza z nich, zatytułowana: *Czy retoryka może pomóc w monastycznym nawróceniu? Przypadek Hilarego, biskupa Arles*, Roczniki Humanistyczne t. LVIII-LVIX (2010-2011), z. 3, s. 169-178, dotyczy tekstu należącego do eklezjastycznej kultury literackiej w późnoantycznej Galii, a konkretnie *Żywota Św. Hilarego, biskupa Arles*, przypisywanego Honoratowi z Marsylii (II połowa V wieku). To gatunek hagiograficznej biografii, w której antyczny autor wykazuje szczególną troskę o perswazyjną skuteczność, niezmiernie ważną przez wzgląd na odbiorców dzieła. Jak słusznie zauważa dr hab. P. Nehring, autorzy hagiograficznych żywotów wykorzystywali całą gamę retorycznych środków, poznanych zapewne w szkole, dla wypracowania przestrzennej struktury tekstu, opartej na retorycznej koncepcji *enkomiastium* oraz rzymskiej *laudatio funebris*. Czerpano także z zasobu tradycyjnej topiki, w celu uzyskania stosownego kolorytu laudacyjnego oraz efektu perswazyjnego. Sam główny motyw biografii – kwestia wyboru właściwej drogi życia, tutaj w kontekście powołania chrześcijańsko-monastycznego, do którego św. Hilary sam siebie przekonuje, należy także do popularnych toposów tradycyjnej literatury parenetycznej. Z tym artykułem korespondują inne prace związane z kulturą retoryczną, wyszczególnione w segmencie A I 1 Ankiety Oceny, mianowicie komentowany przekład fragmentu dzieła M. F. Kwintyliana: *Marek Fabiusz Kwintylian, 'O wstępie', Wprowadzenie, przekład i komentarz P. Nehring*, *Studia Antyczne i Mediewistyczne* 9 [44], Warszawa-Toruń 2011, s. 87-103 oraz krótki artykuł pt. *Wyzwania kultury współczesnej a retoryka. Głos w dyskusji*, *Forum Artis Rhetoricae* 2 (25) 2011, s. 32-33. Ważna, z literaturoznawczego punktu widzenia, jest także praca pt. *Najwcześniejsze żywoty świętych a tradycja antycznej biografii*, *Studia Antiquitatis Christianae* 18, Warszawa 2009, s. 189-201, w sposób przejrzysty ukazująca naśladowcze

powiązania wczesnych chrześcijańskich żywotów świętych z bardzo wpływowym nurtem antycznej historiografii biograficznej - przejmowanie kompozycyjnej struktury oraz wątków i motywów układających się w tematyczne segmenty.

Drugi artykuł, na który chciałbym zwrócić uwagę w kontekście literacko-kulturowej *imitatio*, nosi tytuł: *The Authority of Seneca in Early Christian Argumentation*, Symbolae Philologorum Posnaniensium XII/2 (2012), s. 91-102. Ukazuje on sposób, w jaki wybitni rzymscy autorzy chrześcijańscy – Tertulian, Laktancjusz, św. Hieronim, św. Augustyn, wykorzystywali poglądy i sformułowania Seneki Filozofa do wspomaganie i uwiarygodnianie własnej filozoficzno-teologicznej argumentacji. Autorytet Seneki u autorów chrześcijańskich wynikał nie tylko z podzielanej przez nich głębi stoickich etycznych rozważań rzymskiego filozofa, ale także z szeroko rozpowszechnionej i przez wielu podzielanej, jak wynika z treści artykułu, opinii, jakoby Seneka korespondował ze św. Pawłem (w Hiszpanii przez długie wieki twierdzono nawet, że został przez niego ochrzczony). Skala zapożyczeń, zobrazowana w artykule, nie jest może zbyt rozległa, niemniej wskazuje na użyteczność poglądów Seneki w kształtowaniu chrześcijańskiej argumentacji w kwestiach moralnych – etyka małżeńska, asceza; religijnych – krytyka konceptów politeistycznych; filozoficznych – predestynacja.

W tym samym segmencie szczególną uwagę zwracają artykuły poświęcone tematyce monastycznej, nawiązujące do badań podjętych po doktoracie i kontynuowanych po habilitacji. Bardzo interesujący i rzetelnie opracowany artykuł poświęcony został życiu monastycznemu w Północnej Afryce: *Źródła literackie dotyczące najwcześniejszych wspólnot monastycznych w Afryce Północnej*, w: U schyłku Starożytności. Studia Źródłoznawcze 9 (2010), Warszawa 2010. S. 99-114. Artykuł dostarcza wielu cennych wiadomości na temat rozwoju ascetyzmu prowadzącego do konstytuowania się ideału życia monastycznego w Rzymskiej Afryce Północnej przed działalnością św. Augustyna jako biskupa Hippony i w okresie powoływania przez niego fundacji zakonnych, męskich i żeńskich. Autor artykułu dokonuje rzeczowego podziału na źródła normatywne, źródła o charakterze apologetycznym, źródła hagiograficzne, wykazują one charakter perswazyjny i służą kompleksowej popularyzacji ideału monastycznego na łacińskim Zachodzie. Istotny aspekt funkcjonowania wspólnot wczesno monastycznych na Zachodzie objaśnia obszerny artykuł pt. *Wyzbycie się prywatnej własności – teoria i praktyka w najwcześniejszych monastycznych wspólnotach z kręgu Augustyna*, w: U Schyłku Starożytności. Studia Źródłoznawcze 11 (2012), s. 59-82. Obligatoryjne wyzbycie się własności prywatnej przez członków wspólnoty miało swój kanoniczny model w opisanej w *Dziejach Apostolskich* wspólnotie jerozolimskiej, niemniej realne wyzbycie się majątku mogło powodować określone problemy społeczno-prawne, nawet w odniesieniu do św. Augustyna. Obydwa te artykuły ukazały się we francuskiej wersji, w ramach publikacji zbiorowych, stanowiących efekt realizacji międzynarodowego projektu, poświęconego życiu codziennemu mnichów od IV do X wieku: *La vie quotidienne des Moines en Orient et Occident (IVe – Xe siècle)*, do którego prof. UMK P. Nehring został zaproszony jako ekspert w dziedzinie Augustiańskiego monastycyzmu (w Ankiecie Oceny pozycje A I 2, 6). Z powyższymi pracami łączy się ważny artykuł pt. *Dwie monastyczne koncepcje – o tym co łączy a zarazem dzieli Jana Kasjana i św. Augustyna*, w: *Vox Patrum* 38 (2018), t. 69, s. 1-19, stanowiący głos prof. UMK P. Nehringa w szerszej naukowej dyskusji

na temat kontrowersji dzielącej nauczanie dwóch wielkich filarów zachodniego monastycyzmu, zwłaszcza w odniesieniu do pojęcia łaski i wolnej woli.

W segmencie Ankiety Oceny A I 2, zawierającym wykaz publikacji współautorskich i rozdziałów w publikacjach zbiorowych, szczególną uwagę zwracają dwa ważne monograficzne opracowania tekstów źródłowych, związane z wczesnochrześcijańską hagiografią oraz późnoantyczną historiografią. Pierwsze z nich, pt. *Hilary z Arles, 'Kazanie o życiu św. Honorata'*; *Honorat z Marsylii, 'Żywot św. Hilarego biskupa Arles'*. Przekład: Przemysław Nehring, Barbara Bibik, Wstęp i komentarz: Przemysław Nehring, *Źródła Monastyczne 48, Starożytność 32, Tyniec, Wydawnictwo Benedyktynów, Kraków 2009*. Obydwaj święci związani są ze sławnym klasztorem w Lerynie i ich nauczanie związane było z żywo wówczas dyskutowanym teologicznym problemem łaski i wolnej woli. Hilary z Arles zasłynął także jako strona w sporze z Biskupem Rzymu, Leonem I, który z poparciem cesarza Walentyniana III zlikwidował autonomię kościoła galijskiego i narzucił mu swoją jurysdykcję. W swym autorskim wstępie prof. UMK P. Nehring przytacza okoliczności powstania kazania o życiu św. Honorata, skupia się na biografii Hilarego z Arles, pisze o jego sporze z Leonem I Wielkim, traktuje o jego poglądach teologicznych i walce z herezjami, charakteryzuje spuściznę literacką biskupa. Podobnie w odniesieniu do św. Honorata, ukazuje kolejne etapy jego życia, ważną podróż na grecki Wschód, okoliczności fundacji klasztoru na wyspie Leryn (dzisiaj wyspa św. Honorata), konsekrację na biskupa Arles, okoliczności śmierci. Wiadomościom dotyczącym drogi życiowej obydwu świętych towarzyszą ważne z literaturoznawczego punktu widzenia uwagi odnoszące się do gatunku literackiego i struktury obydwu dzieł. Przekłady dzieł zaopatrzone zostały we wnikliwy komentarz faktograficzny i egzegetyczny, który współczesnemu odbiorcy umożliwia pełne zrozumienie przekazu zawartego w antycznych tekstach. Praca ważna, wydana w profesjonalnej serii źródeł monastycznych, dostarcza rzetelnego materiału zarówno teologom jak i historykom kościoła.

Drugie monograficzne opracowanie tekstów źródłowych to *Brewiaria Dziejów Rzymskich, Sekstus Aureliusz Wiktor, 'Księga o Cezarach', Eutropiusz, 'Brewiarium od założenia miasta', Festus, 'Brewiarium Dziejów Ludu Rzymskiego'*. Z języka łacińskiego przełożyli Przemysław Nehring i Barbara Bibik, przy współpracy Jolanty Korackiej oraz Piotra Woźniczki, wstępem i przypisami opatrzył Przemysław Nehring, *Akme, Źródła Starożytne tom I, Warszawa 2010*. To bardzo ważna pozycja w dorobku po habilitacyjnym Przemysława Nehringa, powstała w następstwie realizacji grantu badawczego, finansowanego przez Komitet Badań Naukowych. Kandydat do tytułu jest tutaj autorem obszernego wstępu i także solidnego naukowego komentarza oraz 50% zamieszczonych w publikacji przekładów. Autorski wstęp Przemysława Nehringa odznacza się istotnymi walorami naukowo-poznawczymi. Zarysowuje stan zachowania historiograficznych tekstów z okresu późnego antyku, ze szczególnym zwróceniem uwagi na fenomen i specyfikę dokonywanych wówczas skrótów i wyciągów z dzieł starszych, historiograficznych i erudycyjno-antykwarycznych. Ważne są uwagi Autora na temat literackiej gatunkowości brewiariów, czy należy je utożsamiać z greckim terminem „epitome”, jakie są źródła brewiariów. Następują dalej rozważania o związane z biografią Sekstusa Aureliusza Wiktora, opracowane na podstawie jego przekazu autobiograficznego oraz krótkiej wzmianki u Ammiana Marcelina. Poznajemy

pewne, niestety tylko wrywkowe fakty związane z jego życiem i karierą urzędniczą, uwieńczoną prefekturą Rzymu. Następuje potem zwięzła charakterystyka *Księgi o Cezarach (Liber de Caesaribus)*, obejmującej okres od bitwy pod Akcjum w 31 roku przed Chr., do roku 360/61 po Chr. Zwracają uwagę rozważania dotyczące zależności późnoantycznego historyka od Salustiusza, nie tylko w wymiarze stylistycznym, ale także w koncepcji opisu dziejów rzymskich.

Kolejne miejsce we wstępie zajmuje Eutropiusz, autor *Brewiarium od założenia miasta*. Przytoczone zostają fakty dotyczące biografii antycznego historyka, związane głównie z karierą Eutropiusza jako urzędnika rzymskiego. W odniesieniu do samego dzieła, prof. Nehring zamieszcza uwagi na temat datowania tekstu, zależności treściowej od Liwiusza w księgach dotyczących dawnej historii, uwydatnia zmianę sposobu prowadzenia narracji historiograficznej, porzucającej od ósmego rozdziału księgi VII (rządy Augusta – aż do ostatniego władcy z dynastii flawijskiej) typowy układ annalistyczny i przechodzącej do kompozycji biograficznej, co zdaniem Przemysława Nehrunga, niejako odzwierciedla zmianę sposobu sprawowania władzy w państwie rzymskim. Układ biograficzny obowiązuje już do końca *Brewiarium*. W zakończeniu wstępu prof. UMK P. Nehring zwięzle charakteryzuje styl prozy Eutropiusza, nacechowany prostotą i unikający retorycznej przesady.

Ostatni, ujęty w publikacji historyk, to Festus, sekretarz kancelarii cesarskiej i prokonsul Azji, jak podają niektóre źródła. Przemysław Nehring analizuje dość niejasne przekazy biograficzne, odnoszące się do Festusa, zawłaszczając te, zawierające wiadomości, iż Festus, będąc prokonsulem w Azji, miał prześladować tam pogan. Stanowisko prof. Nehrunga jest tutaj ostrożne, zasadniczy wniosek, jaki wysnuwa ze swych biograficznych rozważań, to prawdopodobne stwierdzenie, iż Festusa z Trydentu można identyfikować z autorem *Brewiarium dziejów ludu rzymskiego*. Datowanie *Brewiarium*, jak pisze Przemysław Nehring można ustalić z dokładnością do jednego roku, obejmuje ono swoją chronologią identyczny okres, co dzieło Eutropiusza, od założenia Rzymu do roku 363 po Chr. Odmienne jest jednak, w opinii prof. UMK P. Nehrunga, ujęcie kompozycyjne materiału historycznego, który został dobrany w oparciu o kryterium rzymskich podbojów, z uwzględnieniem w pierwszej kolejności usytuowania geograficznego, jako zasady porządkującej treść, ze szczególnym podkreśleniem ekspansji Rzymu na Wschodzie, co stanowi ważny, propagandowy zamysł autora *Brewiarium*. Styl, jak zauważa prof. UMK Nehring, przypomina suchą dykcję urzędową, z upodobaniem do enumeracji rzymskich zdobyczy terytorialnych, zachowuje jednak walor przejrzystości i w swej prostocie może nawet kojarzyć się z artystycznym wyrafinowaniem.

W zakończeniu wstępu, jego Autor rozprawia szerzej o ideowym wymiarze *Brewiarium*, które przejawiają charakter dzieł pisanych na zamówienie władcy, stąd ich określona wymowa propagandowa, która generalnie pokrywa się z tradycyjną ideą *Roma aeterna*. Autorzy *Brewiarium* praktycznie nie zauważają wzrostu znaczenia chrześcijaństwa, mimo iż są urzędnikami w administracji chrześcijańskich już cesarzy, nie ma w tych tekstach oznak ideowo-religijnej konfrontacji dawnej tradycji państwowej z nową, chrześcijańską, autorzy przejawiają natomiast wyraźne sympatie pro senatorskie i poświęcają tej warstwie sporo uwagi. W rozważaniach o recepcji *Brewiarium* zaskakuje potwierdzona licznymi

rękopisami wielka popularność tekstu Eutropiusza, *Breviarium od założenia miasta*, które przełożone zostało na grekę (bardzo rzadki przypadek, jeśli idzie o teksty łacińskie) było czytane w późnym antyku i w kolejnych wiekach zarówno na Wschodzie jak i na Zachodzie. Co do ich wartości źródłowej, według słusznej opinii Przemysława Nehringa, należy traktować je ostrożnie, ze względu na dużą liczbę pomyłek i przeinaczeń, niemniej z braku innych źródeł zachowują one swoje znaczenie, zwłaszcza w badaniach nad epoką późnoantyczną. Dla całości niniejszej publikacji, w której najważniejsze znaczenie przysługuje przecież zamieszczonym w niej tłumaczeniom, istotne znaczenie mogłyby posiadać „Uwagi do przekładu” prof. UMK P. Nehringa. Zawierają one jednak tylko zwięzłe charakterystyki wykorzystanych w przekładach wydań tekstów oryginalnych i komentarzy oraz omówienie sposobów transkrypcji nazw własnych. Wstępowi towarzyszy zestawienie bibliografii, podzielone na „Wydania i przekłady breviariów” w układzie chronologicznym oraz „Opracowania” w wyborze i w układzie alfabetycznym. Komentarz do treści przekładów sprawia pozytywne wrażenie, trudniejsze miejsca i mniej znane fakty zostały rzetelnie objaśnione, niuanse biograficzne zyskały pogłębienie, dzięki odniesieniom do innych historycznych źródeł. Opublikowanie komentowanego przekładu breviariów, w znacznym stopniu spełniającego warunki wydania naukowego, należy uznać za ważne osiągnięcie Przemysława Nehringa i jego współpracowników. W związku ze stale pogarszającym się poziomem znajomości języków klasycznych, także w kręgach profesjonalnych historyków, istnienie rzetelnego przekładu może rzeczywiście przyczynić się do intensyfikacji badań nad historiografią późnego antyku.

Zgodnie z opinią wyrażoną w autoreferacie, najważniejszą dziedziną badań prof. UMK P. Nehringa po habilitacji były studia na spuściznę św. Augustyna, „ze szczególnym uwzględnieniem jej monastycznych aspektów oraz epistolografii”. Z tą dziedziną związane są omówione wcześniej prace powstałe w następstwie uczestnictwa w międzynarodowym projekcie *La vie quotidienne des Moines en Orient et Occident (IVe – Xe siècle)* oraz najważniejsze osiągnięcie naukowe w procedurze o nadanie tytułu naukowego profesora: edycja monografii wieloautorskiej pt. *‘Scrinium Augustini’, The World of Augustine’s Letters*, w: *Instrumenta Patristica et Mediaevalia, Research on the Inheritance of Early and Medieval Christianity* 76, General editor: Przemysław Nehring, Associate editors: Mateusz Stróżyński & Rafał Toczko, Brepols Turnhout 2017 oraz anglojęzyczny portal internetowy *Scrinium Augustini – the World of Augustine’s Letters* = scrinium.umk.pl. Monografia *Scrinium Augustini* stanowi efekt realizacji grantu Narodowego Centrum Nauki pt. *Listy Św. Augustyna w perspektywie interdyscyplinarnej*, którego kierownikiem był prof. UMK P. Nehring. W ramach tego samego grantu opracowany został wymieniony powyżej anglojęzyczny portal *Scrinium Augustini*. Powstanie książki zawierającej prace wielu wybitnych współczesnych badaczy twórczości św. Augustyna wyniknęło z organizacji panelu naukowego w Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika w Toruniu w 2015 roku, którego uczestnicy posiłkując się materiałami zgromadzonymi w bazie danych portalu *Scrinium Augustini* przygotowali swoje wystąpienia. Prof. UMK Przemysław Nehring jest głównym wydawcą tej publikacji, autorem kilkunastu wstępu oraz obszernego, 30-stronicowego rozdziału pt. *Misbehaviour of Clergy in the Light of Augustine’s Letters*.

Ocena „książki profesorskiej” dr hab. Przemysława Nehringa nie jest zadaniem łatwym, ze względu na jej daleko posuniętą interdyscyplinarność i zaawansowaną *varietas rerum*. Zwróćmy najpierw uwagę na zewnętrzne i formalne kryteria oceny. Monografia została opublikowana w języku angielskim, w wysoko cenionym wydawnictwie Brepols, w bardzo zasłużonej serii naukowej *Instrumenta Patristica et Mediaevalia*, co już sprawia, że może być traktowana jako pozycja ważna, o szerokim międzynarodowym znaczeniu w nauce. Wydanie jest niezwykle staranne, zawiera wszystkie wymagane w nienagannej kompozycji działy: wstęp (Introduction), wykaz skrótów (Abbreviation), podział treści na zasadnicze segmenty tematyczne (Part I – From Matter to the Letters); Part II – From the Letter(s) to the Matter), streszczenia rozdziałów (Abstracts), notki biograficzne autorów (Notes on Contributors), zestawienie bibliografii z podziałem na źródła i opracowania naukowe (Bibliography. Sources, Secondary Literature), staranny indeks z podziałem na postaci starożytne, autorów nowoczesnych i listę cytowanych dzieł św. Augustyna (Index. Ancient and Medieval Persons, Modern Authors, Index of Augustine’s Works).

Ocenę merytoryczną pracy rozpoczniemy od założeń autorskich przedstawionych we wstępie. Przemysław Nehring na początku daje ogólną prezentację zachowanego korpusu listów św. Augustyna, nakreśla ramy chronologiczne tej korespondencji, uwydatnia przekazane w niej dramatyczne wydarzenia jak barbarzyńskie inwazje i zajęcie Rzymu przez Wizygotów w 410 roku. Listy dostarczają rozległej wiedzy w odniesieniu do zagadnień doktrynalnych, filozoficznych, społeczno-kulturowych epoki, zawierają szereg szczegółowych informacji na temat ówczesnych religijnych praktyk, polemicznych utarczek z poganami i heretykami, obrazy życia codziennego, ekonomicznej sytuacji, relacji między państwem a instytucjami religijnymi - wszystko niezwykle ważne w badaniach nad historią zachodniego chrześcijaństwa. Rozpiętość tematyczna listów i zaawansowana różnorodność szczegółowej treści, z natury rzeczy wymagają interdyscyplinarnej metodologii badawczej, co z naciskiem podkreśla prof. UMK P. Nehring. Oczywiście, jak zauważa Autor wstępu, istnieją przykłady porządkowania i indeksacji tej tematycznej *varietas rerum*, w oparciu o istniejące kolekcje tekstów, niemniej skonstruowanie uniwersalnego klucza otwierającego świat idei w listach św. Augustyna jest zadaniem bardzo trudnym. Zadania tego podjął się wraz z zespołem Przemysław Nehring opracowując anglojęzyczny portal internetowy *Scrinium Augustini – the World of Augustine’s Letters* = scrinium.umk.pl, umożliwiający inteligentną nawigację po morzu epistolarnych konceptów treściowych św. Augustyna. Kolejny etap stanowiło zorganizowanie panelu specjalistów zajmujących się listami św. Augustyna, których wystąpienia, po odpowiednim przepracowaniu, zapełniły niniejszą publikację.

Przed prezentacją własnych metodologicznych założeń, przyjętych w monografii, prof. UMK P. Nehring dokonuje zwięzłej charakterystyki wcześniejszych opracowań związanych z listami św. Augustyna: Claude’a Lepelley’a 1982 (na kanwie dokonanych przez J. Divjaka odkryć nowych listów św. Augustyna, obejmuje kwestie tekstologiczne, prozopograficzne, historyczno-geograficzne, związane z Północną Afryką, monastyczne i inne); Franka Morgensterna 1993 (prozopografia adresatów św. Augustyna); Johanna Divjaka 2001 (zagadnienia klasycznej tradycji w listach, kwestie gatunkowo-literackie,

datowanie); Daniela E. Doyle'a 2002 (kwestie kościelnej dyscypliny, obowiązki biskupa); Jennifer Ebbeler 2012 (listy jako instrumenty sprawowania opieki duszpasterskiej), Autor wstępu prezentuje także dwie prace związane z listami tematycznie wyselekcjonowanymi (Ralph Hennings 1994 i Laurence Dalmon 2015) Nowatorskie podejście metodologiczne w prezentowanej tutaj książce wynika z przyjęcia podwójnej perspektywy badawczej. Jedną znamionuje traktowanie zawartości listów św. Augustyna jako całości z której się wychodzi poddając analizie konkretne problemy i zagadnienia zawarte w epistolografii, o charakterze ogólnym bądź szczegółowym. Tego rodzaju prace zawiera I segment treści: „Part I – From Matter to the Letter”. Perspektywa badawcza druga, bardziej innowacyjna, zakłada, iż korespondencję św. Augustyna postrzegamy jako źródło prymarne, dlatego punkt wyjścia w badaniach stanowią listy indywidualne, o zdefiniowanej tematyce i ich szczegółowa analiza prowadzi do uogólnień, istotnych z punktu widzenia całości. Takie podejście ilustruje segment II: „Part II – From the Letter(s) to the Matter”. Powyższe perspektywy metodologiczne pozostają w związku z efektywnością opracowanego przez zespół Przemysława Nehringa, digitalnego klucza do badań nad epistolografią św. Augustyna.

Zawartość poddanych naukowej analizie problemów i zagadnień jest w niniejszym tomie rzeczywiście rozległa i odpowiada w pełni gatunkowej epistolarnej *varietas*. Segment I otwiera interesująca praca Stanisława Adamiaka pt. „Asking for Human Mercy. Augustine's Intercessions with the Men in Power”, podejmująca zagadnienie postawy św. Augustyna względem rzymskiego wymiaru sprawiedliwości, a konkretnie jego zaangażowania w sprawy niesienia pomocy ludziom uwikłanym w procesy sądowe i zagrożonym często wysokimi karami, odzwierciedlonego w listach kierowanych do wpływowych postaci. Podobne zagadnienia prawnej odpowiedzialności i dyscypliny, ściśle jednak zdefiniowanej grupy osób analizuje Przemysław Nehring w artykule poświęconym nagannym zachowaniom ówczesnego kleru: „Misbehaviour of Clergy in the Light of Augustine's Letters”. W opinii Autora artykułu, wiele listów św. Augustyna ujawnia zachowania kleru w poważny sposób naruszające nie tylko dyscyplinę kościelną, ale także łamiące obowiązujące prawo, co więcej, dotyczy to duchownych wszystkich stopni. Przedstawione w pracy przypadki naruszenia dyscypliny bądź prawa Autor dzieli na trzy kategorie: niewłaściwych zachowań seksualnych, przestępstw finansowych i przemocy. Każda z tych kategorii została zilustrowana treścią listów, przedstawione zostały także środki zaradcze, procedury karne, zainicjowane przez św. Augustyna. Artykuł ten stanowi ważny przyczynek do badań nad postępowaniem kleru w czasach Augustyna, także nad sposobami sprawowania jurysdykcji kościelnej oraz funkcjonowania systemu prawnego. Bardzo ciekawy koncept rozwinął w swym artykule pt. „The Unwritten Letters of Augustine of Hippo”, Sigfrid Mratschek pisząc o strategiach św. Augustyna komentowania spraw politycznych, często trudnych i niejednoznacznych, o których w listach jedynie aluzyjnie napomyka, ale te aluzje żyją jednak własnym, życiem i kreują obraz św. Augustyna jako uważnego obserwatora sceny społeczno-politycznej. Ważne miejsce w tym segmencie zajmuje artykuł Rafała Toczeki pt. „Debating through the Letters vs. Live Discussions. The Patterns of *ars disputandi* in Augustine's Correspondence”. Autor dokonuje uważnego wglądu w teorię i praktykę gatunku epistolarnego, w jego funkcjonalnym aspekcie jako środka komunikacji w podejmowanych wówczas debatach i dyskusjach. David G. Hunter w swej rozprawce pt. „Family Matters: Augustine's Letters as a Source for his Views on Marriage and Family Life”, traktuje o teologii moralnej św. Augustyna,

aplikowanej do praktyki duszpasterskiej w kontekście małżeństwa i życia rodzinnego. Pozwala dostrzec wielką troskę biskupa Hippony o instytucjonalne małżeństwo i rodzinę, jako ośrodki stabilności, zapewniające odpowiednie warunki wychowania dzieci i uświęcenia własnego życia. Pogłębione wartości naukowe prezentuje artykuł Mateusza Stróżyńskiego pt. „Neoplatonism in Augustine Letters”, zmierzający do zdefiniowania roli neoplatonizmu w kluczowych dziedzinach filozoficznych poglądów św. Augustyna, w oparciu o jego listy. Autor artykułu rozpatruje to trudne zagadnienie w trzech tematycznych aspektach: stosunku chrześcijaństwa do filozofii, różnicy między światem duchowym i materialnym, pojmowania natury i pochodzenia duszy ludzkiej.

Segment II treści obejmuje także sześć artykułów, stanowiących szczegółowe analizy wybranych listów. Gillian Clark, „Letters and the City of God”, ukazuje sposoby budowania przez św. Augustyna wspólnoty odbiorców listów, potencjalnych obywateli *civitas Dei*. Mathijs Lamberigts, „Was Innocent Familiar with the Content of the Pelagian Controversy? A Study of his Answers to the Letters sent by the African Episcopacy”, rozprawia o sposobach zwracania się biskupów afrykańskich do Biskupa Rzymu, sukcesora dwóch Apostołów, także rzuca światło na postawę papieża Innocentego w kwestii herezji pelagiańskich pojmowania konsekwencji grzechu pierworodnego i problemu chrztu dzieci. Elia Marinowa, „‘What Good Are Books?’ Knowledge and Will in Augustine’s Letter to Firmus (*Ep. 2*)”, podejmuje problem pojmowania łaski, wolnej woli, postaw antypelagiańskich i sposobów docierania z nauką chrześcijańską do wykształconych odbiorców. Philip Polcar, „A Sting in the Tail? Augustine’s Send-Off to Nebridius in *Ep. 3*”, dowodzi w swym artykule, że żartobliwa językowa dygresja w liście do Nebrydiusza może w istocie stanowić krytyczny zarzut wobec adresata naprzykrzającego się uczonemu biskupowi. Danuta Shanzer, „Evodius’ Strange Encounters with the Dead: Questions and Answers in Augustine, *Epp. 158-159*”, analizuje dwa listy Augustyna i Ewodiusza związane z fenomenem domniemanego owładnięcia ciała Ewodiusza przez ducha zmarłego sekretarza. Zaproponowany kontekst interpretacyjny jest bardzo szeroki, uwzględnia obszerną tradycję kulturowo-filozoficzną tego rodzaju zjawisk, ukazuje także dystans św. Augustyna w stosunku do przekazu Ewodiusza. Ostatnia w segmencie II praca Angeli Zielinski Kinney pt. „From Ivory Tablets to Honeybees. Deciphering Augustine’s Letter to Romanianus (*Ep. 15*)”, stanowi filologiczną interpretację listu 15, który we wcześniejszych badaniach był wykorzystywany w argumentacji na temat późnoantycznej epistolografii.

Moja opinia o całej monografii jest zdecydowanie pozytywna, stanowi ona ważny głos w międzynarodowej dyskusji nad listami św. Augustyna, zwłaszcza prace zamieszczone w I segmencie istotnie poszerzają ich krąg interpretacyjny, książka dostarcza pogłębionych informacji odnoszących się do istotnych aspektów późnej rzymskiej cywilizacji – kultury prawnej, historii kościelnej, doktrynalnych sporów, życia społeczno-politycznego, pozycji rodziny i wielu innych. Podkreślany już wcześniej międzynarodowy zasięg tej publikacji, jej metodologiczna innowacyjność, z pewnością przyczynią się do zintensyfikowania studiów nad listami św. Augustyna.

Zaprezentowane powyżej główne osiągnięcie naukowe w postaci „książki profesorskiej” uzupełnić należy pochwałą związanego z nim ogólnodostępnego darmowego

anglojęzycznego portalu internetowego *Scrinium Augustini – the World of Augustine's Letters* = scrinium.umk.pl. Jego znaczenie dla studiów augustyniańskich jest trudne do przecenienia, otwiera szerokie możliwości przeszukiwania listów św. Augustyna w ramach 12 kategorii nadrzędnych haseł, podzielonych na kategorie podrzędne a te na jeszcze węższe ścieżki. Portal został zaprezentowany na wielu liczących się forach, krajowych i zagranicznych i zyskał najwyższe uznanie, ze względu na samą naukową koncepcję i funkcjonalność. Od momentu uruchomienia portalu w sierpniu 2015 roku, odnotowano 2694 użytkowników z całego świata i 15243 odsłony (stan na 25. 10. 2017).

Przedstawione osiągnięcia prof. UMK Przemysława sprawiły, iż uczony ten zyskał wysoką pozycję w naukowej humanistyce polskiej i zagranicznej. Został zaproszony do napisania rozdziału pt. „John Cassian and Augustine” do *Brill's Companion to John Cassian*, ed. M. Sheridan. Książka ma się ukazać w 2019 roku. Prestiżowy Augustinian Heritage Institute (New York) zaproponował Przemysławowi Nehringowi przygotowanie tomu pt. *St. Augustine, Essential Letters*, ma on stanowić wybór najważniejszych listów św. Augustyna z obszernym wstępem i komentarzem. Finalizacja kontraktu ma nastąpić w 2020 roku. Prof. UMK P. Nehring jest już drugą kadencję wiceprzewodniczącym Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Filologicznego, a w 2015 roku został wybrany do Komitetu Nauk o Kulturze Antycznej PAN. Jest także członkiem International Association of Patristic Studies. Aktywnie uczestniczy w życiu naukowym, polskim i zagranicznym, w ocenianym okresie brał czynny udział w 7 konferencjach naukowych, jedna o zasięgu krajowym (Poznań) i 6 międzynarodowym (Ateny, Paryż, Toruń, Leeds, Oxford, Leeds), jest członkiem redakcji czasopisma *U schyłku Starożytności. Studia Źródłoznawcze*, Instytut Historyczny UW i członkiem rady naukowej w *Źródła Monastyczne*, Kraków-Tyniec. **Zrealizował trzy projekty badawcze, dwa krajowe: „IV-wieczne breviaria łacińskie autorstwa Eutropiusza, Aureliusza Wiktora i Festusa: wstęp, przekład, komentarz”, KBN, nr 1 H01C 06429, kierownik projektu zespołowego, 2006-2008; „Listy św. Augustyna w perspektywie interdyscyplinarnej” NCJ, Opus 3, nr 2012/05/B/HS2/0410, kierownik projektu zespołowego, 2013-2017; jeden projekt zagraniczny: *La vie quotidienne des Moines en Orient et Occident (IVe – Xe siècle)*, finansowany przez Institut Français d'Archéologie Orientale du Caire oraz Ecole Française d'Athènes – 2009-2012, członek zespołu badawczego.** Przemysław Nehring posiada doskonale kwalifikacje w kierowaniu zespołami badawczymi, potwierdzone kierownictwem w dwóch realizowanych projektach krajowych. Chętnie współpracuje z otoczeniem społecznym jako przewodniczący Rady Fundacji „Traditio Europae”, też jako członek Uczelnianej Komisji Akredytacyjnej w latach 2011-2015 i członek zespołu ekspertów w programie Uniwersalia, NPRH -2017.

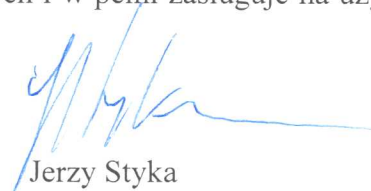
Współpraca międzynarodowa prof. UMK P. Nehringa w ocenianym okresie obejmuje pięć staży zagranicznych, wymienionych w punkcie IV 1a Ankiety Oceny, sześć wykładów w uniwersytetach zagranicznych, dwa w polskich uniwersytetach, pięć wykładów popularyzatorskich (punkt V 1 Ankiety Oceny). Jego działalność dydaktyczna w Uniwersytecie Mikołaja Kopernika spotyka się z wysokim uznaniem, wyklada historię literatury rzymskiej, okres augustowski i cesarski, literaturę wczesnochrześcijańską, chrześcijaństwo starożytne i historię kultury – starożytność. Pod jego opieką powstało 14 prac

magisterskich z zakresu filologii klasycznej, **wypromował dwóch doktorów nauk humanistycznych (punkt V 2 Ankiety Oceny)**, prowadzi obecnie jeden otwarty przewód doktorski. Był recenzentem w trzech przewodach doktorskich, dwukrotnie pełnił funkcję członka w komisjach habilitacyjnych. W roku 2007 Przemysław Nehring otrzymał Nagrodę Rektora UMK I stopnia. W latach 2008-2016 prof. UMK P. Nehring piastował stanowisko prodziekana Wydziału Filologicznego UMK a od 2016 roku jest dziekanem tego wydziału i członkiem Senatu UMK.

Konkluzja.

W oparciu o sformułowaną powyżej szczegółową ocenę dorobku naukowego, dydaktycznego i organizacyjnego, przedstawioną zgodnie ze specyfikacjami wynikającymi z Ankiety Oceny Osiągnięć Naukowych Osoby Ubiegającej Się o Nadanie Tytułu Profesora, stwierdzam, iż dr hab. Przemysław Nehring, prof. UMK spełnia wymagania ustawowe określone w art. 26 Ustawy z dn. 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. z 2017 r. poz. 1789).

Jestem głęboko przekonany, iż dr hab. Przemysław Nehring, prof. UMK, wnosi cenny i oryginalny wkład w rozwój uprawianej przez siebie dyscypliny, cieszy się międzynarodową renomą i uznaniem środowisk filologów klasycznych i w pełni zasługuje na uzyskanie tytułu naukowego profesora nauk humanistycznych.

Jerzy Styka